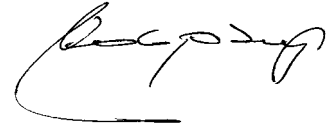

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

КОВЕРЗНЕВ Вадим Олександрович

УДК 346.27

**ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право,
господарсько-процесуальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2018

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису.

Робота виконана в Інституті економіко-правових досліджень Національної академії наук України (м. Київ).

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор

Віхров Олександр Петрович,

Навчально-науковий інститут історії, етнології та правознавства імені О.М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка МОН України, завідувач кафедри правових дисциплін (м. Чернігів).

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

Подцерковний Олег Петрович,

Національний університет «Одеська юридична академія» МОН України, завідувач кафедри господарського права і процесу (м. Одеса);

доктор юридичних наук, професор

Шапвалова Ольга Вікторівна,

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України, завідувач кафедри господарського права (м. Сєвєродонецьк);

доктор юридичних наук, доцент

Поєдинок Валерія Вікторівна,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри господарського права (м. Київ).

Захист відбудеться **«15» червня 2018 року об 11 годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02 в Інституті економіко-правових досліджень НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60, к. 202.

Автореферат розісланий **«10» травня 2018 року**.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н.О. Герасименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Як свідчить досвід економічно розвинених країн, невід'ємною частиною соціально орієнтованої ринкової економіки виступає кооперація. В умовах, коли ринкові перетворення в Україні ще не набрали позитивного соціального змісту і супроводжуються високим рівнем безробіття, активне залучення до реального сектора економіки кооперативних організацій дозволить покращити стан вітчизняної економіки, створити додаткові робочі місця, сформувати соціально-побутову інфраструктуру населених пунктів. Для виконання цього масштабного завдання необхідним є належне законодавче забезпечення кооперації, що сприятиме ефективній діяльності кооперативних організацій, підвищить їх продуктивність та конкурентоспроможність в умовах ринкової економіки.

Із прийняттям Верховною Радою України Господарського кодексу України (далі – ГК України) та законів України «Про споживчу кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про кредитні спілки», «Про кооперацію» було закладено підвалини для створення та діяльності кооперативних організацій. Втім, протягом останніх років правове регулювання кооперативних відносин зазнавало значних змін, що призвело до виникнення численних правових колізій.

На даний час недосконале та суперечливе кооперативне законодавство не лише обмежує можливості щодо організації та здійснення господарювання на засадах кооперації, а, в окремих випадках, навіть перешкоджає розвиткові вже існуючої системи кооперації. У зв'язку з цим, пріоритетного значення набуває проблематика уніфікації кооперативного законодавства з метою створення передумов для усунення існуючих законодавчих перешкод в діяльності суб'єктів кооперативного сектора економіки. У той же час нагальною є потреба у підвищенні якості правотворчої роботи, що має забезпечити розробку концептуально нових проектів нормативно-правових актів, спрямованих на підвищення ефективності кооперативної форми господарювання.

Вказані та інші аспекти правового регулювання кооперації дотепер не знайшли комплексного висвітлення у науковій літературі. Окремим питанням правової регламентації кооперативних відносин та аналізу правового становища виробничих кооперативів присвячені роботи таких українських вчених як О.М. Вінник, Я.З. Гаецька-Колотило, О.В. Гафурова, Р.В. Мавліханова, Т.П. Проценко, В.І. Семчик, Н.І. Титова, В.Ю. Уркевич, В.З. Ярчук та ін.; соціально-економічну і правову сутність кооперативних організацій висвітлено у працях таких вчених як М.С. Балабанов, С.В. Бородаєвський, А.П. Макаренко, В.І. Марочко, Б.М. Мартос, М.І. Туган-Барановський, О.В. Чаянов; дослідженню економічних засад кооперації, в тому числі аналізу проблем становлення кооперативів як первинних елементів цієї системи, присвячено роботи

вчених-економістів С.Г. Бабенка, В.В. Гончаренка, В.В. Зіновчука, М.Й. Маліка та ін.

Разом із тим, на сьогодні відсутні фундаментальні дослідження, присвячені розробці концептуальних основ кооперативного права в системі господарського права України, дослідженню його функціональних зв'язків з елементами, структурою, інститутами, сформованими в межах цієї галузі права, особливостям правового регулювання, за допомогою якого забезпечується сталий розвиток кооперації в Україні тощо.

Вищевикладеним визначається актуальність теми та доцільність дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Інституту економіко-правових досліджень НАН України за темою «Модернізація господарського законодавства як передумова сталого розвитку України» (реєстраційний номер 0117U002308), в якій дисертант брав участь як співвиконавець і в межах якої досліджено господарсько-правове забезпечення кооперації в Україні, виявлено проблеми правотворчості та правозастосування в цій сфері та запропоновано шляхи їх вирішення.

Мета та завдання дослідження. *Метою дослідження є обґрунтування цілісної концепції становлення та розвитку кооперативного права як підгалузі господарського права України, розробка теоретичних положень і висновків щодо удосконалення правового регулювання кооперації з урахуванням сучасних умов розвитку економіки.*

Для досягнення зазначеної мети у процесі дослідження було поставлено та вирішено наступні *завдання*:

дослідити загальнотеоретичні аспекти кооперації як економіко-правової категорії та виділити особливості правового регулювання кооперативних відносин у межах кооперативного права як підгалузі господарського права;

узагальнити джерела кооперативного права та обґрунтувати підходи до гармонізації окремих норм кооперативного законодавства;

проаналізувати розвиток кооперативного законодавства України із виявленням ключових історичних періодів формування системи правового регулювання досліджуваних відносин;

дослідити зміст механізму правового регулювання кооперації в Україні та виявити специфіку застосування норм кооперативного права;

з'ясувати філософсько-правове підґрунтя та аксіологічні засади формування методології кооперативного права;

розкрити засади діяльності кооперативних організацій різних типів та виділити їх специфічні правові ознаки;

висвітлити правовий статус кооперативних організацій за критерієм дихотомії права;

розкрити господарсько-правову сутність кооперативних принципів і кооперативних цінностей, на яких базується діяльність кооперативних організацій України;

здійснити на методологічних засадах дослідження господарської правосуб'єктності кооперативних організацій з виявленням особливостей змістовного та структурного характеру;

розглянути порядок створення та припинення кооперативних організацій, види членства та способи набуття і припинення членства в кооперативних організаціях, систему органів управління кооперативними організаціями та їх компетенцію;

розглянути порядок створення і використання майнових фондів кооперативних організацій, а також виявити особливості їх правових режимів;

виявити недоліки застосування правових норм, що регулюють господарську діяльність кооперативних організацій, та запропонувати можливі шляхи їх вирішення;

запропонувати критерії розмежування юрисдикцій при вирішенні господарськими та адміністративними судами спорів за участю кооперативних організацій;

запропонувати пріоритетні напрями удосконалення чинного кооперативного законодавства України на базі ГК України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі створення, здійснення господарської діяльності та припинення кооперативних організацій.

Предметом дослідження є господарсько-правове забезпечення кооперації в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, які використовуються юридичною наукою, зокрема: діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, системно-структурний, аналітико-синтетичний, логіко-юридичний, класифікаційний.

Діалектичний метод дозволив дослідити природу кооперативного права, особливості предмету і методу правового регулювання кооперативних відносин; за допомогою *історичного методу* розглянуто етапи формування кооперативного права України та здійснено його періодизацію; *порівняльно-правовий метод* використано при порівняльному аналізі національного кооперативного законодавства України з кооперативним законодавством інших країн та міжнародними кооперативними правовими актами, які визначають загальні засади діяльності кооперативних організацій; *аналітико-синтетичний* та *системно-структурний методи* застосовано при дослідженні особливостей участі кооперативних організацій у системі господарських відносин та виявленні специфіки правового режиму їх майна; *логіко-юридичний метод* дослідження дозволив проаналізувати зміст норм кооперативного права, виявити недоліки та обґрунтувати конкретні пропозиції, спрямовані на удосконалення як окремих норм, так і кооперативного законодавства України в цілому; *метод класифікації* дозволив здійснити класифікацію кооперативних організацій та визначити їх статус і місце в системі кооперації України.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження, крім вищевказаних авторів, склали роботи вітчизняних і зарубіжних учених юристів, зокрема: С.С. Алексєєва, О.А. Беляневич, А.Г. Бобкової, С.С. Валітова, О.П. Віхрова, Г.Д. Бермана, Г. Гаррідо, С.М. Грудницької, Б.В. Дерев'янка, Р.А. Джабраїлова, Г.Л. Знаменського, О.С. Іоффе, Р. Йєринга, А.І. Каминки, Г. Кельзена, Д.А. Керимова, В.К. Мамутова, В.С. Нерсєсянца, О.П. Подцерковного, Б.Г. Розовського, О.Ф. Скакун, І.В. Труша, В.А. Устименка, Р.Р. Циппеліуса, Ф. Шарля та ін.

Емпіричну основу дослідження склали вітчизняні нормативно-правові акти з питань кооперації, акти законодавства окремих зарубіжних країн, в тому числі країн-членів Європейського Союзу, а також практика їх застосування, статистична інформація, матеріали судової практики загальних судів і Конституційного Суду України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше в українському праві здійснено комплексне дослідження кооперації як соціально-економічного явища через призму науки господарського права, обґрунтовано теоретичні, методологічні та філософські основи формування кооперативного права України, визначено теоретико-правові засади діяльності кооперативних організацій. Наукова новизна результатів дослідження полягає у наступному.

Уперше:

обґрунтовано, що правове регулювання кооперативних відносин здійснюється нормами кооперативного законодавства України як зовнішньою формою виразу кооперативного права, яке є підгалуззю господарського права, а також аргументовано наявність функціональних міжгалузевих зв'язків з іншими галузями законодавства та права, які мають допоміжний (доповнювальний) характер, справляючи вплив на похідні відносини, що випливають із здійснення кооперативними організаціями господарської діяльності;

встановлено, що предмет кооперативного права складають: 1) відносини, пов'язані зі створенням кооперативної організації; 2) відносини членства в кооперативній організації та управління нею; 3) внутрішньо-кооперативні відносини власності; 4) відносини, пов'язані з відповідальністю членів кооперативної організації; 5) відносини, що виникають між кооперативними організаціями; 6) відносини, пов'язані з припиненням кооперативної організації;

запропоновано виділити у структурі кооперативного права наступні інститути: 1) інститут кооперативних організацій; 2) інститут кооперативних об'єднань; 3) інститут членства в кооперативних організаціях; 4) інститут управління кооперативними організаціями; 5) інститут правового режиму майна кооперативних організацій; 6) інститут розподілу доходів кооперативних організацій; 7) інститут відповідальності членів кооперативних організацій і самих цих організацій; 8) інститут припинення діяльності кооперативних організацій;

доводиться, що філософсько-аксіологічним підґрунтям формування норм кооперативного права, яке базується на теорії позитивного права, є моральність, справедливість і дієвість, а також узгодження приватних інтересів окремих членів кооперативних організацій з публічними інтересами територіальних громад;

запропоновано кооперативні принципи розглядати як комплекс спеціальних положень, які, ґрунтуючись на загальних принципах господарського права, визначають мету створення, основоположні засади здійснення кооперативними організаціями господарської діяльності, порядок організації внутрішньокооперативних відносин та органічне поєднання приватних інтересів членів кооперативних організацій з публічними інтересами територіальної громади;

запропоновано організаційну форму кооперації розглядати як встановлений кооперативним законодавством і локальними правовими актами кооперативних організацій спосіб організації внутрішньокооперативних відносин (установчих, членських, управлінських та майнових), які в сукупності визначають мету і характер господарської діяльності кооперативної організації та її місце в ієрархічній системі кооперації;

доводиться, що саморегулівна функція кооперативних організацій базується на поєднанні інтересів кооперативних організацій та їхніх членів з публічними інтересами держави та територіальної громади і проявляється в здатності кооперативних організацій усіх рівнів самостійно вирішувати основні завдання господарської діяльності в межах, встановлених законодавством;

обґрунтовано, що в світлі розроблених сучасною наукою критеріїв поділу права на публічне і приватне, правовий статус кооперативних організацій є змішаним;

доводиться, що особливий правовий режим неподільного (резервного) фонду полягає у встановленні законодавчими актами обмежень правомочності власника щодо використання майна неподільного фонду і прямого обов'язку забезпечити його повне збереження навіть у разі ліквідації кооперативної організації;

запропоновано ввести нову правову категорію, що характеризує правовий режим неподільного (резервного) фонду, а саме право кооперативного управління, під яким слід розуміти право кооперативної організації на володіння та користування майном неподільного (резервного) фонду під час здійснення господарської діяльності в межах, визначених кооперативним законодавством України та статутом кооперативної організації;

обґрунтовано положення про доцільність нормативного закріплення нової правової конструкції – «державно-кооперативне партнерство», яким слід вважати тривале (від 5 років) співробітництво кооперативних організацій з органами державної влади і органами місцевого самоврядування, що базується на договорі і спрямоване на реалізацію спільних соціально-економічних

проектів з метою задоволення суспільних інтересів, з одного боку, а також інтересів кооперативної організації – з іншого боку.

Удосконалено положення щодо:

конкретизації дискреційних повноважень кооперативних об'єднань у сфері саморегульованої діяльності шляхом нормативного закріплення положення про те, що кооперативні об'єднання як саморегульовані організації мають право: здійснювати методичне забезпечення діяльності своїх членів; забезпечувати професійну підготовку та перепідготовку фахівців, що працюють в кооперативних організаціях; розробляти і впроваджувати правила поведінки членів кооперативних організацій; здійснювати інші функції відповідно до їх статуту;

основних принципів діяльності кооперативних організацій України із обґрунтуванням пропозиції про доцільність введення у вітчизняне законодавство трьох додаткових кооперативних принципів: 1) навчання, підвищення кваліфікації, інформація; 2) співпраця між кооперативами; 3) турбота про громаду;

підвищення ролі трудових колективів у вирішенні питань господарської діяльності кооперативних організацій шляхом встановлення правової норми про участь трудового колективу, що складається з найманих працівників, в обговоренні та прийнятті органами управління кооперативної організації рішень із соціально-економічних питань, що стосуються її діяльності;

порядку створення кооперативних організацій із обґрунтуванням пропозиції щодо встановлення правової норми про те, що: 1) засновниками обслуговуючого кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, а також юридичні особи, зареєстровані в Україні; 2) засновниками виробничого сільськогосподарського кооперативу можуть бути лише фізичні особи, незалежно від їх громадянства;

правових засад відповідальності членів кооперативів із обґрунтуванням пропозиції про нормативне закріплення положення про відповідальність членів по зобов'язаннях кооперативу, що виникли до набуття ними членства;

системи виконавчих органів кооперативів із обґрунтуванням пропозиції про нормативне закріплення положення щодо обмеження права правління кооперативу наймати виконавчого директора для оперативного управління діяльністю кооперативу, що сприятиме спрощенню системи виконавчих органів кооперативу та усуватиме конкуренцію між ними.

Дістали подальшого розвитку положення щодо:

визначення поняття «кооперація», яке пропонується розглядати у вузькому (1) та широкому (2) значеннях, зокрема, як (1) система кооперативних організацій, створених з метою задоволення соціальних, економічних і культурних потреб її членів, а також як (2) форма економічної співпраці господарських організацій, які не належать до кооперативних, з іншими учасниками відносин у сфері господарювання задля досягнення певної економічної мети;

періодизації історії становлення та розвитку кооперації в Україні з виявленням притаманних на кожному етапі особливостей розвитку кооперативного законодавства та аргументуванням об'єктивно існуючої потреби у систематизації норм кооперативного права шляхом їх інкорпорації до змісту ГК України;

джерел кооперативного права з віднесенням національних судових рішень до категорії вторинних (допоміжних) джерел, які покликані заповнювати прогалини кооперативного законодавства, усувати наявні в ньому суперечності, забезпечуючи гармонійний розвиток кооперативних відносин;

стадій механізму правового регулювання відносин кооперації з виділенням наступних: 1) стадії правової регламентації кооперативних відносин; 2) стадії виникнення прав і обов'язків у суб'єктів кооперативних відносин; 3) стадії реалізації ними своїх прав і обов'язків; 4) стадії захисту порушених прав суб'єктів кооперативних відносин (у межах охоронних правовідносин);

систематизації кооперативного законодавства України з обґрунтуванням пропозиції про пріоритетність інкорпорації спеціальних законодавчих актів у сфері правового регулювання кооперації до ГК України шляхом виділення у межах глави 10 параграфу 1 «Кооперація»;

наукової класифікації кооперативних організацій за критерієм організаційної форми господарської діяльності із здійсненням їх внутрішнього поділу залежно від мети створення та напрямів господарської діяльності;

ознак кооперативних організацій шляхом виділення тих, що забезпечують їх кооперативну ідентичність, а саме: 1) господарську; 2) соціальну; 3) корпоративну; 4) статутну; 5) членську; 6) майнову; 7) системну; 8) структурну;

видової належності кооперативної власності з обґрунтуванням пропозиції про поширення на неї правового режиму публічної власності, що зумовлено особливим правовим режимом майна (неподільного (резервного) фонду) кооперативної організації та специфікою здійснення управління таким майном;

кооперативних внутрішньогосподарських відносин із обґрунтуванням пропозиції про виділення групи внутрішньокооперативних інформаційно-координаційних відносин, які виникають між членами кооперативу як суб'єктами організаційно-господарських повноважень і органами управління та органами контролю кооперативної організації, у межах яких реалізується дорадчо-інформативна і контрольна-розпорядчі функції;

розмежування господарської та адміністративної судових юрисдикцій при вирішенні спорів за участю кооперативних організацій та органів владних повноважень із відзначенням того, що головним критерієм повинен бути не суб'єктний склад учасників спірних правовідносин, а предмет спору та зміст спірних правовідносин.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в роботі положення можуть скласти підґрунтя для істотного оновлення господарсько-правової доктрини про кооперацію та інтенсифікації теоретико-прикладних досліджень правового регулювання діяльності кооперативних організацій.

Висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані у науково-дослідній та навчальній сферах, законотворчому процесі та у сфері правозастосування.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі у Чернігівському національному технологічному університеті при викладанні дисципліни «Господарське право» (довідка від 29.08.2017 р. № 101/10-1613).

Запропоновані наукові висновки щодо напрямів удосконалення кооперативного законодавства України прийняті Верховною Радою України до використання у законотворчій діяльності (довідка від 05.09.2017 р. № 621).

Результати дисертаційного дослідження отримали практичне впровадження у діяльності Господарського суду Чернігівської області та Чернігівського окружного адміністративного суду при визначенні юрисдикції спорів за участю кооперативних організацій з одного боку і органів державної влади та органів місцевого самоврядування – з іншого (довідки від 28.08.2017 р. № 01-08/1231/17 та від 28.08.2017 р. № 03-07/12133/17).

Положення дисертації щодо окремих питань організації діяльності кооперативних організацій використано Чернігівською облспоживспількою та Об'єднанням житлово-будівельних кооперативів міста Чернігова при розробці локальних актів внутрішньо-кооперативного управління (довідки від 04.09.2017 р. № 01/65 та від 25.08.2017 р. № 1-07/695).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Сформульовані теоретичні положення, висновки і пропозиції отримані автором внаслідок вивчення і аналізу понад 470 навчально-методичних, наукових і нормативно-правових джерел, а також матеріалів судової практики і актів правозастосування Укоопспілки. Особистий внесок здобувача у праці, опубліковані у співавторстві, визначено у списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки дисертаційного дослідження було обговорено на науково-практичних конференціях, зокрема, на: Міжнародній юридичній науково-практичній Інтернет-конференції «Публічне і приватне право: проблеми методології, теорії та практики» (Київ, 2013); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економіко-правові виклики 2014 року» (Львів, 2013); науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні засади правової науки: сучасний вимір» (Запоріжжя, 2014); I Міжнародній науково-практичній конференції «Ukraine – EU. Modern technology, business and law» (Кошице, 2015); II Міжнародній науково-практичній конференції «Ukraine – EU. Modern technology, business and law» (Кошице, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток кооперативного руху в Україні» (Київ, 2016); Міжнародній науково-

практичній конференції «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (Львів, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova și Ucraina in contextul proceselor de eurointegrare» (Кишинів, 2016); III Міжнародній науково-практичній конференції «Ukraine – EU. Modern technology, business and law» (Кошице, 2017).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи викладено у 35 наукових працях, з яких: 1 особиста монографія; 4 статті у наукових періодичних виданнях інших держав; 2 статті у наукових фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз; 16 статей у наукових фахових виданнях України; 10 публікацій за матеріалами науково-практичних конференцій та 2 інших видання.

Структура та обсяг дисертації обумовленні метою та завданням дослідження. Дисертація складається з титульного аркушу; анотації, викладеної українською та англійською мовами; змісту; основної частини, що включає: вступ, 4 розділи і 19 підрозділів, висновки; списку використаних джерел із 472 найменувань і 8 додатків. Загальний обсяг основної частини дисертації 347 аркушів комп'ютерного тексту, що дорівнює 16.38 авторських аркушів.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділ 1. «Загальнотеоретичні та філософські основи формування кооперативного права України» складається з шести підрозділів, в яких розкриваються загальнотеоретичні аспекти кооперації як економіко-правової категорії, надається інституційна характеристика кооперативного права, досліджено генезу кооперативного законодавства України, надано загальну характеристику джерел правового регулювання кооперації, досліджено механізм правового регулювання кооперації та висвітлено філософсько-аксіологічне підґрунтя формування норм кооперативного права.

У підрозділі 1.1. «Загальнотеоретичні аспекти кооперації як економіко-правової категорії» розглянуто ідейно-історичні та соціально-економічні передумови виникнення кооперації в Західній Європі у першій половині XX століття, а у подальшому і в Україні, основні засади на яких базувалася діяльність виробничих, споживчих і обслуговуючих кооперативів, а також досліджено економічне і соціальне значення кооперації в сучасних умовах розвитку економіки та її основні завдання.

Обґрунтовано, що кооперація є особливою формою господарської діяльності, завдяки здійсненню якої відбувається задоволення соціальних, економічних і культурних потреб її членів. Доводиться, що отримання прибутку не є кінцевою метою діяльності кооперативних організацій, а виступає лише засобом досягнення потреб їхніх членів.

У *підрозділі 1.2. «Інституційна характеристика кооперативного права»* наведено структурну та змістовну характеристику кооперативного права.

Обґрунтовано, що предмет кооперативного права складають: 1) відносини, пов'язані із створенням кооперативної організації; 2) відносини членства в кооперативній організації та управління нею; 3) внутрішньокооперативні відносини власності; 4) відносини відповідальності членів кооперативної організації; 5) відносини, що виникають між кооперативними організаціями; 6) відносини, пов'язані з припиненням кооперативної організації та ін.

Доводиться, що кооперативне право є підгалуззю господарського права та, відповідно, при регулюванні кооперативних відносин застосовується метод рівного підпорядкування всіх суб'єктів господарювання суспільному господарському порядку, що базується на єдності господарського законодавства, вирішує завдання узгодження господарсько-правових норм і створює юридичну базу для виконання господарським законодавством його важливої ролі в укріпленні господарського порядку.

Запропоновано структуру сучасного кооперативного права, яка може бути представлена: 1) інститутом створення кооперативних організацій; 2) інститутом членства в кооперативних організаціях; 3) інститутом управління кооперативними організаціями; 4) інститутом правового режиму майна кооперативних організацій; 5) інститутом розподілу доходів кооперативних організацій; 6) інститутом відповідальності членів кооперативних організацій і самих цих організацій; 7) інститутом припинення діяльності кооперативних організацій.

У *підрозділі 1.3. «Гене́за кооперативного законодавства України»* розглянуто політико-правові умови, що вплинули на формування кооперативного законодавства України та розвиток системи кооперації.

За результатами періодизації історії становлення та розвитку кооперації в Україні виявлено притаманні на кожному етапі особливості розвитку кооперативного законодавства. Зокрема, відзначається, що значний негативний вплив на розвиток кооперативного законодавства України та системи кооперації справила марксистсько-ленінська ідеологія, що мала на меті перетворити кооперативні організації з початку в пролетарські (політичні) організації, а в подальшому – у додаток до колгоспної системи. Відродження кооперації в Україні стало можливим лише на початку 90-х років ХХ століття після прийняття законів України «Про споживчу кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про кооперацію», а також ГК України.

Аргументовано положення про доцільність систематизації норм кооперативного права шляхом їх інкорпорації до змісту ГК України.

У *підрозділі 1.4. «Загальна характеристика джерел правового регулювання кооперації в Україні»* проаналізовано джерела кооперативного права, до яких належать міжнародно-правові, законодавчі та підзаконні

нормативно-правові акти, локальні акти органів управління кооперативними організаціями, судові прецеденти, а також акти державних контролюючих органів.

Доводиться, що кооперативне законодавство України складається, насамперед, із законодавчих норм, які належать до галузі господарського права, що можуть бути нормами-принципами, нормами-дефініціями, регулятивними нормами, а також нормами, які відображають сукупність прав і обов'язків суб'єктів кооперативних відносин.

Аргументовано положення про те, що норми інших галузей права в сфері регулювання кооперативних відносин мають допоміжний (доповнювальний) характер, оскільки призначені для регулювання похідних відносин, що випливають із здійснення кооперативними організаціями господарської діяльності та застосовуються лише в тому випадку, якщо окремі кооперативні відносини не врегульовані нормами кооперативного права як підгалузі господарського права.

У підрозділі 1.5. «Механізм правового регулювання кооперації в Україні» розглянуто різні наукові підходи до визначення категорії «механізм правового регулювання» та його основні стадії, а саме: 1) стадію регламентації суспільних відносин за допомогою норм права; 2) стадію виникнення прав і обов'язків; 3) стадію реалізації прав і обов'язків; 4) стадію захисту порушених прав (яка не є обов'язковою).

Доводиться, що правову категорію «механізм правового регулювання» необхідно розглядати як організовану систему правових засобів, що здійснює регулювання певної групи суспільних відносин, відображаючи процес формування, особливості реалізації та застосування правової норми. На підставі цього сформульовано висновок, що механізм правового регулювання кооперації відображає процес впорядкування господарських відносин за участю кооперативних організацій за допомогою норм права. Наголошується на багатоетапності цього процесу, у межах кожного з яких використовуються специфічні засоби, способи і методи правового регулювання.

Здійснено класифікацію норм кооперативного права: 1) за змістом та призначенням – на базові, загальні та спеціальні; 2) за характером – на матеріальні та процесуальні; 3) за методом правового регулювання – на імперативні, диспозитивні, рекомендаційні та заохочувальні.

У підрозділі 1.6. «Філософсько-аксіологічне підґрунтя кооперативного права» розглянуто особливості впливу філософських концепцій на розвиток кооперативного права.

Доводиться, що в основі кооперативного права лежить теорія позитивного права. Зазначено, що на загальному рівні кооперативне право виступає не лише регулятором певної сфери суспільних відносин, але і представляє собою систему нормативних смислів.

Обґрунтовано, що кооперативне право повинно відповідати критеріям моральності та справедливості, дієвості та ефективності, а в його основі

повинен лежати принцип суспільного консенсусу, який передбачає обговорення (узгодження) змісту норми кооперативного права на стадії її прийняття.

Доводиться, що методологія кооперативного права повинна базуватися на визнаних теорією права засадничих цінностях, зокрема: верховенства права, поваги до людської гідності, справедливості, рівності тощо. У зв'язку з цим, відзначається, що кооперативне право повинно виконувати перш за все функцію справедливого соціального регулятора суспільних (кооперативних) відносин.

Розділ 2. «Теоретико-правові засади господарської діяльності кооперативних організацій» складається з чотирьох підрозділів, в яких досліджено правову природу кооперативних організацій як суб'єктів господарювання та здійснено їх наукову класифікацію, надано характеристику кооперативним організаціям за критерієм дихотомії права та розглянуто кооперативні принципи і цінності.

У *підрозділі 2.1. «Правова природа кооперативних організацій як суб'єктів господарювання»* розкрито правові засади діяльності кооперативних організацій різних типів.

Обґрунтовано низку положень про те, що: 1) кооператив – це перш за все господарська організація, оскільки створюється і функціонує відповідно до положень ГК України та спеціального господарського законодавства; 2) діяльність кооперативів побудована на демократичному управлінні, що передбачає рівні права усіх його членів у процесі ухвалення управлінських рішень; 3) члени кооперативу беруть матеріальну участь у формуванні його фондів і несуть матеріальну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу (у разі недостатності в останнього грошових коштів і майна для виконання зобов'язань перед кредиторами); 4) кооперативи виконують соціальну функцію, яка полягає в підвищенні освітнього рівня своїх членів, турботі про пенсіонерів і територіальну громаду в цілому; 5) кооперативні організації тісно співпрацюють між собою, що підвищує конкурентоздатність їх продукції та послуг.

Виділено специфічні ознаки кооперативних організацій, які забезпечують їх ідентичність, а саме: 1) господарську ознаку, відповідно до якої кооператив є господарською організацією, яка створюється з метою забезпечення задоволення її членами своїх потреб; 2) соціальну ознаку, яка проявляється в здатності кооперативу задовольняти не лише економічні, а ще й соціальні та культурні потреби його членів; 3) корпоративну ознаку, яка передбачає створення кооперативу не менше як трьома особами шляхом об'єднання ними свого майна; 4) статутну ознаку, яка передбачає діяльність кооперативної організації у відповідності до її статуту, який визначає цілі та напрями його діяльності; 5) членську ознаку, яка передбачає управлінську, майнову, трудову та господарську участь членів кооперативу в його діяльності; 6) майнову ознаку, згідно із якою для забезпечення статутної діяльності в кооперативі формуються пайовий, резервний, неподільний та

спеціальний фонди; 7) системну ознаку, за якою будь-який кооператив є первинною ланкою системи кооперації та її основним елементом; 8) структурну ознаку, яка забезпечує кооперативам можливість утворювати об'єднання різних рівнів.

Обґрунтовано висновок про те, що організаційними формами кооперації в Україні є виробничі, споживчі, обслуговуючі кооперативи, а також організації кооперативного типу та їх об'єднання різних рівнів.

Підкреслено, що кооперативні організації мають саморегулювальну функцію, яка повинна базуватися на поєднанні інтересів окремих кооперативних організацій та їхніх членів з публічними інтересами держави та територіальної громади і проявляється в здатності кооперативних організацій усіх рівнів самостійно вирішувати основні завдання господарської діяльності, проте в межах, встановлених законодавством.

У **підрозділі 2.2.** *«Характеристика кооперативних організацій за критерієм дихотомії права»* надано характеристику правового статусу кооперативних організацій у світлі концепції дихотомії права, яка передбачає поділ норм права на публічно-правові та приватноправові.

Відзначається, що сучасні підсистеми публічного та приватного права є взаємопов'язаними та взаємопроникаючими, водночас принципи розподілу права на публічне та приватне право не збігаються із принципами розподілу права на галузі.

Обґрунтовано, що, за розробленими сучасною наукою критеріями поділу права на публічне і приватне, кооперативні організації не можна однозначно віднести ані до групи суб'єктів приватного права, ані до групи суб'єктів публічного права. Аргументовано, що такі організації одночасно мають ознаки як суб'єктів приватного права, так і суб'єктів публічного права, що з точки зору дихотомії права свідчить про «гібридність» (змішаність) їх правового статусу.

У **підрозділі 2.3.** *«Класифікація кооперативних організацій»* обґрунтовано, що здійснення класифікації кооперативних організацій як суб'єктів господарського права має суттєве наукове значення, оскільки створює основу для розробки теоретико-правових і організаційних засад їх діяльності.

Розглянуто різні наукові підходи до класифікації кооперативних організацій і запропоновано їх наступну класифікацію.

Залежно від організаційної форми діяльності запропоновано кооперативні організації поділяти на: класичні кооперативи, організації кооперативного типу, об'єднання кооперативів, об'єднання організацій кооперативного типу.

Відзначається, що класичні кооперативи поділяються: а) залежно від завдань і характеру діяльності – на виробничі, обслуговуючі та споживчі; б) за напрямом основної діяльності – на сільськогосподарські, житлово-будівельні, садово-городні, гаражні, торгово-закупівельні, переробні, збутові, постачальні транспортні, освітні, туристичні, медичні тощо.

Організації кооперативного типу запропоновано поділяти на: кредитні спілки та кооперативні банки.

Здійснено класифікацію об'єднань кооперативів на: об'єднання з місцевим статусом (сільські, селищні, міські, що є об'єднаннями першого рівня); об'єднання з територіальним статусом (районні, обласні, що є об'єднаннями другого рівня); об'єднання з республіканським статусом (об'єднання третього рівня).

Запропоновано об'єднання організацій кооперативного типу поділяти на: об'єднання кредитних спілок (місцеві асоціації, всеукраїнські асоціації); об'єднання кооперативних банків (центрального кооперативного банку).

Доводиться, що запропонована класифікація дає можливість виділити ознаки, що якісно відрізняють кооперативні організації від усіх інших суб'єктів господарювання та здійснити їх внутрішній поділ залежно від мети створення та напрямів господарської діяльності.

У підрозділі 2.4. «Господарсько-правова характеристика кооперативних принципів» надано загальне визначення кооперативних принципів як комплексу спеціальних положень, які, ґрунтуючись на загальних принципах господарського права, визначають мету створення, основоположні засади здійснення кооперативними організаціями господарської діяльності, порядок організації внутрішньокооперативних відносин та органічне поєднання приватних інтересів членів кооперативних організацій з публічними інтересами територіальної громади.

Здійснено господарсько-правову характеристику та розкрито правову сутність таких кооперативних принципів, як: 1) добровільності вступу та безперешкодного виходу з кооперативної організації; 2) соціальної справедливості, взаємодопомоги та співробітництва; 3) рівного права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос); 4) вільного вибору напрямів і видів діяльності; 5) демократичного контролю за діяльністю кооперативних організацій та їх посадових осіб з боку членів кооперативних організацій; 6) безпосередньої участі членів кооперативної організації у її діяльності.

Обґрунтовано доцільність імплементації в кооперативне законодавство України додаткових кооперативних принципів, як-то: навчання, підвищення кваліфікації, інформація; співпраця між кооперативами; турбота про громаду, що відповідає міжнародним стандартам діяльності кооперативних організацій.

Акцентовано увагу на тому, що у своїй діяльності кооперативні організації повинні дотримуватися не лише кооперативних принципів, але й кооперативних цінностей, до яких належать: чесність, відкритість, взаємодопомога, взаємна відповідальність, демократія, рівність, справедливість, солідарність, турбота про інших, що дозволяє зберегти самобутність кооперативів, відрізняє їх від класичних суб'єктів господарювання та забезпечує соціальну спрямованість діяльності.

Розділ 3. «Господарська правосуб'єктність кооперативних організацій» складається з п'яти підрозділів, присвячених загальній

характеристиці та методології дослідження господарської правосуб'єктності кооперативних організацій, розгляду порядку створення та припинення кооперативних організацій, висвітленню правового регулювання членства, системи органів управління та їх компетенції, а також правового режиму майна кооперативних організацій.

У *підрозділі 3.1. «Загальна характеристика і методологія дослідження господарської правосуб'єктності кооперативних організацій»* розкрито зміст вольової та компромісної теорії правосуб'єктності особи та акцентовано увагу на тому, що в основі формування кооперативного права, як підгалузі господарського права, лежить соціологічна теорія, яка забезпечує узгодження приватних інтересів окремих кооперативних організацій та їх членів і публічних (суспільних) інтересів місцевих громад та ефективне регулювання і розвиток сучасних кооперативних відносин на відміну від догматичного підходу, який передбачає врегулювання усього розмаїття суспільних відносин, у тому числі в сфері кооперації, за допомогою цивільного права.

Доводиться, що господарська правосуб'єктність кооперативних організацій визначається не лише актами законодавства України, але й статутними документами, які в сукупності чітко окреслюють їх права і обов'язки.

Виділено функціональну ознаку господарської правосуб'єктності кооперативних організацій, яка поділяється на господарсько-виробничу, організаційно-господарську і внутрішньогосподарську.

У *підрозділі 3.2. «Порядок створення кооперативних організацій та їх припинення»* розглянуто особливості створення та припинення кооперативних організацій.

Обґрунтовано, що для створення кооперативних організацій застосовується нормативно-явочний порядок, який передбачає ініціативу на створення з боку засновників. Вказана ініціатива оформлюється шляхом складання установчого договору, який опосередковує волевиявлення засновників на створення кооперативної організації як суб'єкта господарського права.

Відзначається, що основним локальним актом, який визначає межі правосуб'єктності кооперативної організації, а також засади організації внутрішньокооперативних відносин, є статут, який має такі ознаки: а) статут є багатостороннім корпоративним договором, укладеним засновниками кооперативної організації, форма та зміст якого повинні відповідати закону; б) на підставі статуту виникають взаємні права і обов'язки між засновниками (а в подальшому – між всіма членами) кооперативної організації, з одного боку, та кооперативною організацією – з іншого, а також між самими членами кооперативної організації, які носять корпоративний характер; в) статут як багатосторонній договір може бути змінений рішенням загальних зборів членів кооперативної організації; г) на статут кооперативної організації розповсюджуються положення статей 203, 215 Цивільного кодексу України,

що визначають загальні умови чинності правочину та підстави його недійсності.

Виявлено недоліки чинного законодавства у сфері заснування кредитних спілок і запропоновано шляхи їх усунення – залишити в Законі України «Про кредитні спілки» право на їх створення лише фізичним особам і, таким чином – залишити за кредитною спілкою лише функцію задоволення потреб у взаємному кредитуванні громадян України, що відповідає їх дійсному призначенню.

Виділено два основні етапи створення кооперативної організації: перший етап (організаційний), який передбачає добровільне волевиявлення засновників на створення кооперативної організації як суб'єкта господарювання і закінчується затвердженням установчими зборами його статуту; другий етап (формально-контрольний), який полягає в перевірці посадовою особою органу влади правильності складання засновниками установчих документів, дотримання ними вимог законодавства при створенні кооперативної організації та її державної реєстрації як юридичної особи.

Відзначено, що припинення кооперативних організацій може відбуватися внаслідок її реорганізації або ліквідації, при цьому ліквідація може відбуватися як в добровільному порядку, який передбачає ухвалення відповідного рішення членами кооперативної організації, так і в примусовому – тобто за рішенням суду. Кооперативна організація вважається припиненою як суб'єкт права з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію її припинення.

Обґрунтовано, що специфічною умовою припинення кооперативної організації, яка не притаманна жодній іншій господарській організації, є складання передавального акту, який засвідчує передачу майна неподільного фонду кооперативу, що ліквідується, іншій (іншим) кооперативній організації (кооперативним організаціям) або територіальній громаді в особі виконавчого комітету відповідної місцевої ради за місцем її знаходження.

У **підрозділі 3.3. «Правове регулювання членства в кооперативних організаціях»** розглянуто суб'єктно-об'єктний склад та зміст членських правовідносин, а також сформульовано окремі пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства у досліджуваній сфері відносин.

Аргументовано, що зміст членських правовідносин складають суб'єктивні права і юридичні обов'язки осіб щодо створення кооперативної організації або порядку вступу, прийняття в члени вже діючого кооперативу, участі в діяльності кооперативу, виходу (виключення) з нього. Відзначається, що до суб'єктів членських правовідносин належать, з одного боку, особи, які створили кооперативну організацію (засновники) та особи, що стали членами вже діючої кооперативної організації, а з іншого – кооператив як господарська організація. Підкреслено, що об'єктом членських правовідносин виступають дії, спрямовані на утворення кооперативної організації або вступу до неї, забезпечення її статутної діяльності та припинення правових відносин з кооперативною організацією. Серед підстав виникнення членських

правовідносин запропоновано виділити волевиявлення осіб-членів кооперативної організації, пов'язане із досягненням ними певної мети, яка повинна узгоджуватися з метою діяльності самої кооперативної організації, що закріплена в її статуті.

Визначено основні стадії набуття членства в кооперативній організації: 1) подання заяви особою, яка виявила бажання стати членом, та сплата нею вступного і пайового внесків; 2) розгляд заяви правлінням (головою) кооперативу та ухвалення рішення щодо прийняття особи в члени кооперативу або відмову в цьому; 3) затвердження рішення правління (голови) кооперативу про прийняття особи в члени кооперативу загальними зборами членів кооперативу.

Акцентовано увагу на тому, що чинне законодавство не встановлює строк розгляду заяви про прийняття особи до складу членів кооперативу, що надає можливість не розглядати такі заяви протягом тривалого часу. Запропоновано законодавчо визначити строк розгляду заяв про прийняття особи до складу членів кооперативу та передбачити можливість оскарження такою особою рішення, ухваленого за наслідками розгляду заяви по суті, в судовому порядку.

Обґрунтовано доцільність виключення субсидіарної відповідальності членів кооперативів, що на теперішній час стримує розвиток даної організаційної форми господарювання.

Визначено способи припинення членства в кооперативі: 1) за ініціативою члена кооперативу (добровільне припинення членства); 2) за ініціативою кооперативу (примусове припинення членства); 3) з настанням певного факту (смерть члена кооперативу або припинення діяльності кооперативу); 4) не затвердження загальними зборами рішення про прийняття особи членом кооперативу. Доводиться необхідність виключення законодавчого положення про те, що не затвердження загальними зборами кооперативу рішення правління про прийняття особи до складу членів кооперативу є підставою для припинення членства, оскільки до ухвалення вказаного рішення особа не набуває право членства в кооперативі.

Сформульовано основні принципи, на яких базується членство в кооперативній організації: 1) добровільність вступу; 2) добровільність членства; 3) рівність прав усіх членів в управлінні кооперативною організацією; 4) особиста участь члена в господарській діяльності кооперативної організації.

У підрозділі 3.4. «Органи господарського управління кооперативними організаціями та їх компетенція» розглянуто принципи кооперативного управління, систему органів управління та їх компетенцію.

Виділено наступні принципи кооперативного управління: 1) принцип рівного права голосу під час прийняття рішень (один член кооперативу – один голос); 2) принцип демократичного контролю за діяльністю кооперативної організації та її посадових осіб з боку членів кооперативної організації; 3) принцип безпосередньої участі членів кооперативної організації в

управлінні її діяльністю; 4) принцип свободи доступу до інформації про господарську діяльність кооперативної організації.

Досліджено компетенцію органів управління та обґрунтовано положення про недоцільність створення у кооперативних організаціях виконавчої дирекції, яку очолює виконавчий директор, оскільки її функції повністю збігаються із функціями правління, що призводить до конкуренції повноважень виконавчих органів у межах однієї кооперативної організації.

У підрозділі 3.5. «Правовий режим майна кооперативних організацій» розглянуто структуру, порядок формування і використання майнових фондів кооперативних організацій.

Обґрунтовано, що усі типи кооперативів належать до господарських організацій колективної форми власності. Аргументовано, що запровадження кооперативним законодавством України обмежених правомочностей кооперативних організацій щодо майна неподільного фонду кооперативів та резервного фонду кредитних спілок у вигляді позбавлення кооперативних організацій права відчуження цього майна, дає підстави для висновку, що майно неподільного фонду кооперативів і майно резервного фонду кредитних спілок має відмінний правовий титул від інших речових прав та видів їх обмежень, який пропонується визнати правом кооперативного управління.

Запропоновано визначити «право кооперативного управління» як право кооперативної організації на володіння та користування майном неподільного (резервного) фонду під час здійснення господарської діяльності в межах, визначених кооперативним законодавством України та статутом кооперативної організації.

Доводиться, що особливість правового режиму майна неподільного (резервного) фонду полягає у можливості його передачі іншій кооперативній організації або територіальній громаді (у випадку відсутності такої організації) у разі припинення кооперативної організації, якій належить таке майно.

Обґрунтовано висновок про те, що існування в кооперативних організаціях неподільного (резервного) фонду свідчить про публічну ознаку кооперативної форми власності, що забезпечує можливість його використання як в приватних інтересах членів кооперативних організацій, так і з метою задоволення публічних потреб територіальних громад.

Розділ 4. «Правові засади реалізації кооперативними організаціями господарської компетенції» складається з чотирьох підрозділів, в яких розкрито особливості участі кооперативних організацій в системі господарських правовідносин, проблематика правового регулювання господарської діяльності кооперативних організацій, перспективи удосконалення кооперативного законодавства, а також визначено критерії розмежування юрисдикцій при вирішенні господарськими та адміністративними судами спорів за участю кооперативних організацій.

У підрозділі 4.1. «Кооперативні організації в системі господарських правовідносин» розглянуто особливості участі кооперативних організацій у системі господарських відносин.

Досліджено специфіку організаційно-господарських і внутрішньогосподарських відносин за участю кооперативних організацій.

Обґрунтовано, що організаційно-господарськими відносинами в сфері кооперації є відносини, що виникають в процесі організації, управління та здійснення господарської діяльності між кооперативною організацією як суб'єктом господарсько-виробничих відносин, з одного боку, та суб'єктами організаційно-господарських повноважень – з іншого.

Визначено специфічний склад суб'єктів організаційно-господарських повноважень залежно від типу кооперативу, зокрема: а) у виробничому кооперативі – члени кооперативу, якими можуть бути лише фізичні особи, які досягли 16-річного віку; б) у споживчому кооперативі – індивідуальні члени, якими можуть бути фізичні особи, які досягли 16-річного віку (14-річного віку для учнівських кооперативів), а також колективні члени, якими можуть бути фермерські господарства, колективні сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, кооперативні, державні та інші підприємства; в) у сільськогосподарському виробничому кооперативі – члени цього кооперативу, якими можуть бути фізичні особи, які досягли 16-річного віку та здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції; г) у сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі – члени кооперативу, якими можуть бути як фізичні, так і юридичні особи за умови, що вони здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції; ґ) у кредитній спілці – члени кредитної спілки, якими можуть бути повнолітні фізичні особи, що не мають непогашеної судимості, а також професійні спілки та їх об'єднання, які виступають засновниками кредитної спілки; д) у місцевому кооперативному банку – дієздатні фізичні особи та юридичні особи, а в центральному кооперативному банку – місцеві кооперативні банки.

Відзначається, що перелічені в пунктах «а- г» кооперативні організації водночас можуть бути суб'єктами організаційно-господарських повноважень у разі заснування ними кооперативних об'єднань більш високого рівня або господарських підприємств.

Обґрунтовано, що з метою врегулювання всіх питань кооперативних організаційно-господарських відносин і забезпечення членам кооперативних організацій реальної можливості управління господарськими справами цих організацій на демократичних засадах, доцільним є розробити низку підзаконних нормативно-правових актів, а саме: Положення про організацію та використання пайових фондів кооперативу; Положення про неподільний фонд кооперативу; Положення про спеціальний фонд кооперативу; Положення про резервний фонд кооперативу; Положення про основні засоби кооперативу; Положення про резервний і додатковий капітал кредитної спілки.

Доводиться, що за своєю специфікою і характером взаємодії кооперативні внутрішньогосподарські відносини є неоднорідними, що обумовлено відмінністю функцій, які виконують структурні та відокремлені підрозділи кооперативу в процесі досягнення господарської мети.

Аргументовано, що кооперативні внутрішньогосподарські відносини виконують узгоджувальну і забезпечувальну функції.

Запропоновано в окрему групу виділити внутрішньокооперативні інформаційно-координаційні відносини, що виникають між членами кооперативу, як суб'єктами організаційно-господарських повноважень, і органами його управління та контролю. Підкреслено, що в процесі здійснення цих відносин реалізується дорадчо-інформативна та контрольо-розпорядчі функції, чим забезпечується координація відносин між членами кооперативних організацій та їхніми органами управління та органами контролю.

У підрозділі 4.2. «Проблематика правового регулювання господарської діяльності кооперативних організацій та можливі шляхи її подолання» акцентовано увагу на суперечностях правового регулювання господарської діяльності кооперативних організацій та запропоновано шляхи їх усунення.

Запропоновано наступні шляхи розв'язання окремих проблем законодавчого забезпечення господарської діяльності кооперативних організацій: нормативне закріплення неприбуткового статусу виробничих кооперативів; закріплення права кооперативів усіх типів самостійно визначати свій статус як платника податку (прибуткова або неприбуткова організація) в залежності від специфіки їх діяльності та поширити на всі кооперативи пільгу, що мають сільськогосподарські виробники, – реєструватися суб'єктами спеціального режиму ПДВ; введення для всіх сільськогосподарських кооперативів податкових канікул по сплаті ПДВ в ті періоди, коли вони безпосередньо не зайняті виробництвом сільськогосподарської продукції; запровадження довгострокового пільгового державного кредитування на розвиток матеріально-технічної бази кооперації, що може використовуватися у виробництві продукції та забезпечувати глибоку переробку виробленої сировини; створення та розвиток системи кредитної кооперації, яка діятиме за принципом взаємної поруки членів кредитних кооперативів, заснованої на взаємній довірі членів один до одного; створення системи кооперативних банків.

Додатково обґрунтовано положення про доцільність доповнення Закону України «Про кооперацію» новою правовою конструкцією – «державно-кооперативне партнерство», яким слід вважати тривале (від 5 років) співробітництво кооперативних організацій з органами державної влади і органами місцевого самоврядування, що базується на договорі і спрямоване на реалізацію спільних соціально-економічних проектів з метою задоволення суспільних інтересів, з одного боку, а також інтересів кооперативної організації – з іншого боку. Доводиться, що поглиблення співпраці держави з кооперативними організаціями в рамках державно-кооперативного партнерства активізує розвиток усієї системи кооперації України та надасть державі та органам місцевого самоврядування реальну можливість вирішити нагальні проблеми, що існують в економічній і соціальній сферах без значних фінансових затрат.

У *підрозділі 4.3. «Критерії визначення юрисдикції адміністративних і господарських судів при вирішенні кооперативних спорів»* розглянуто причини виникнення юрисдикційних конфліктів при вирішенні господарськими та адміністративними судами спорів за участю кооперативних організацій та запропоновано виділити критерії розмежування юрисдикцій при вирішенні господарськими та адміністративними судами спорів за участю кооперативних організацій.

Аргументовано, що відносини, в яких орган державної влади або місцевого самоврядування наділені у відношенні кооперативних організацій організаційно-господарською компетенцією, – є господарськими, в зв'язку з чим їх вирішення належить до виключної юрисдикції господарських, а не адміністративних судів.

Наголошується, що головними критеріями розмежування господарської та адміністративної судових юрисдикцій мають бути предмет спору та зміст спірних правовідносин, а не суб'єктний склад учасників спірних правовідносин. При цьому спори, що виникають з господарських відносин, – підлягають розгляду саме господарськими судами за правилами господарського судочинства.

У *підрозділі 4.4. «Перспективи удосконалення кооперативного законодавства»* визначено перспективні напрями модернізації кооперативного законодавства.

Обґрунтовано, що серед першочергових заходів, які мають бути вжиті задля підвищення ефективності правового регулювання кооперації в Україні, можна виділити наступні: конституційне закріплення кооперативної форми власності як окремого виду власності; проведення систематизації чинного кооперативного законодавства на базі ГК України, який би регулював діяльність усіх типів кооперативів, у тому числі кредитних і сільськогосподарських, з одночасним скасуванням законів України «Про споживчу кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію» та «Про кооперацію»; інкорпорацію правових норм, що регулюють окремі сфери господарських відносин за участю кооперативних організацій, до ГК України з одночасним їх виключенням з Цивільного кодексу України, що дозволить чітко розмежувати сфери дії кодексів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано розв'язання важливої наукової проблеми, яка полягає у розробці доктринальних положень і висновків щодо поглиблення правових засад кооперації, обґрунтуванні цілісної концепції становлення та розвитку кооперативного права як підгалузі господарського права України, удосконаленні правового регулювання діяльності кооперативних організацій. Для розв'язання наукової проблеми через призму науки господарського права сформульовано наступні основні теоретичні та практичні висновки.

1. Обґрунтовано, що формування та розвиток кооперативного права може бути охарактеризовано теоретичними висновками, у яких пропонується:

1.1 визнати кооперативне право як підгалузь господарського права, зовнішньою формою виразу якого є кооперативне законодавство, та доводиться наявність функціональних міжгалузевих зв'язків з іншими галузями законодавства та права, які мають допоміжний (доповнювальний) характер, справляючи вплив на похідні відносини, що випливають із здійснення кооперативними організаціями господарської діяльності;

1.2 встановити, що предмет кооперативного права складають: 1) відносини, пов'язані зі створенням кооперативної організації; 2) відносини членства в кооперативній організації та управління нею; 3) внутрішньо-кооперативні відносини власності; 4) відносини, пов'язані з відповідальністю членів кооперативної організації; 5) відносини, що виникають між кооперативними організаціями; 6) відносини, пов'язані з припиненням кооперативної організації;

1.3 віднести національні судові рішення до допоміжних джерел кооперативного права, які покликані заповнювати прогалини кооперативного законодавства, усувати наявні в ньому суперечності, забезпечуючи гармонійний розвиток кооперативних відносин;

1.4 виділити в структурі кооперативного права наступні інститути: 1) інститут кооперативних організацій; 2) інститут кооперативних об'єднань; 3) інститут членства в кооперативних організаціях; 4) інститут управління кооперативними організаціями; 5) інститут правового режиму майна кооперативних організацій; 6) інститут розподілу доходів кооперативних організацій; 7) інститут відповідальності членів кооперативних організацій і самих цих організацій; 8) інститут припинення діяльності кооперативних організацій;

1.5 визнати моральність, справедливість і дієвість, а також узгодження приватних інтересів окремих членів кооперативних організацій з публічними інтересами територіальних громад філософсько-аксіологічним підґрунтям формування норм кооперативного права, яке базується на теорії позитивного права.

2. Розглянуто історію становлення кооперації в Україні та виявлено притаманні на кожному етапі особливості розвитку кооперативного законодавства.

Доводиться, що на сучасному етапі розвитку правового регулювання кооперації нагальною є потреба у здійсненні систематизації кооперативного законодавства України з обґрунтуванням пропозиції про пріоритетність інкорпорації спеціальних законодавчих актів до ГК України шляхом виділення у межах глави 10 параграфу 1 «Кооперація».

3. Обґрунтовано низку положень, що визначають поняття, принципи, форми та функції кооперації, а саме:

3.1 запропоновано розглядати кооперацію у значенні як системи кооперативних організацій, створених з метою задоволення соціальних,

економічних і культурних потреб її членів, так і форми економічної співпраці господарських організацій, які не належать до кооперативних, з іншими учасниками відносин у сфері господарювання задля досягнення певної економічної мети;

3.2 доводиться, що кооперативні принципи – це комплекс спеціальних положень, які, ґрунтуючись на загальних принципах господарського права, визначають мету створення, основоположні засади здійснення кооперативними організаціями господарської діяльності, порядок організації внутрішньокооперативних відносин та органічне поєднання приватних інтересів членів кооперативних організацій з публічними інтересами територіальної громади;

3.3 виділено організаційну форму кооперації як встановлений кооперативним законодавством і локальними нормативними актами окремих кооперативних організацій спосіб організації внутрішньокооперативних відносин (установчих, членських, управлінських та майнових), які в сукупності визначають мету і характер господарської діяльності кооперативної організації та її місце в ієрархічній системі кооперації;

3.4 доводиться, що саморегулівна функція кооперації та, відповідно, кооперативних організацій базується на поєднанні інтересів окремих кооперативних організацій та їхніх членів з публічними інтересами держави та територіальної громади і проявляється в здатності кооперативних організацій усіх рівнів самостійно вирішувати основні завдання господарської діяльності в межах, встановлених законодавством.

4. Обґрунтовано низку положень, що визначають правовий режим майна кооперативних організацій та, в цілому, кооперативної власності, а саме:

4.1 виявлено, що особливий правовий режим неподільного (резервного – для кредитних спілок) фонду полягає у встановленні законодавчими актами обмежень правомочності власника щодо використання майна неподільного фонду і прямого обов'язку забезпечити його повне збереження навіть у разі ліквідації кооперативної організації;

4.2 запропоновано ввести у правовий обіг термін «право кооперативного управління» для характеристики правового режиму неподільного (резервного) фонду, під яким слід розуміти право кооперативної організації на володіння та користування майном неподільного (резервного) фонду під час здійснення господарської діяльності в межах, визначених кооперативним законодавством України та статутом кооперативної організації;

4.3 аргументовано науковий підхід про поширення на кооперативну власність правового режиму публічної власності, що зумовлено особливим правовим режимом майна (неподільного (резервного) фонду) кооперативної організації та специфікою здійснення управління таким майном;

4.4 виходячи з теоретичного висновку про правову природу кооперативної власності як різновиду публічної та неможливість у зв'язку з цим поширення правової конструкції «державно-приватного партнерства» на відносини органів державної влади і місцевого самоврядування з

кооперативними організаціями, сформульовано пропозицію про доцільність нормативного закріплення нової правової категорії – «державно-кооперативне партнерство».

5. Сформульовано теоретико-прикладні висновки, що висвітлюють окремі аспекти правового статусу кооперативних організацій, а саме:

5.1 відзначається, що у світлі розроблених сучасною наукою критеріїв поділу права на публічне і приватне, запропоновано визнати правовий статус кооперативних організацій змішаним;

5.2 запропоновано уточнити порядок створення кооперативних організацій із нормативним закріпленням положення про те, що: 1) засновниками обслуговуючого кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, а також юридичні особи, зареєстровані в Україні; 2) засновниками виробничого сільськогосподарського кооперативу можуть бути лише фізичні особи, незалежно від їх громадянства;

5.3 запропоновано виключити положення щодо права правління кооперативу наймати виконавчого директора для оперативного управління діяльністю кооперативу, що сприятиме спрощенню системи виконавчих органів кооперативу та усуватиме конкуренцію між ними.

6. Аргументовано положення щодо принципів діяльності та ознак кооперативних організацій, а саме:

6.1 запропоновано передбачити у вітчизняному законодавстві три додаткові принципи діяльності кооперативних організацій: 1) навчання, підвищення кваліфікації, інформація; 2) співпраця між кооперативами; 3) турбота про громаду;

6.2 виділено ознаки кооперативних організацій, що забезпечують їх кооперативну ідентичність, а саме: 1) господарську; 2) соціальну; 3) корпоративну; 4) статутну; 5) членську; 6) майнову; 7) системну; 8) структурну.

7. Обґрунтовано низку положень, що підвищують ефективність взаємодії трудових колективів і членів кооперативних організацій з органами управління кооперативних організацій та їх об'єднань, а саме:

7.1 запропоновано передбачити правову норму про участь трудового колективу, що складається з найманих працівників, в обговоренні та прийнятті органами управління кооперативної організації рішень із соціально-економічних питань, що стосуються її діяльності;

7.2 запропоновано нормативно закріпити положення про відповідальність членів кооперативу по зобов'язаннях кооперативу, що виникли до набуття ними членства;

7.3 обґрунтовано пропозицію про виділення групи внутрішньокооперативних інформаційно-координаційних відносин, які виникають між членами кооперативу як суб'єктами організаційно-господарських повноважень і органами управління та органами контролю кооперативної організації, у межах яких реалізується дорадчо-інформативна і контрольна-розпорядчі функції;

7.4 запропоновано нормативно закріпити положення про те, що кооперативні об'єднання як саморегульовані організації мають право: здійснювати методичне забезпечення діяльності своїх членів; забезпечувати професійну підготовку та перепідготовку фахівців, що працюють в кооперативних організаціях; розробляти і впроваджувати правила поведінки членів кооперативних організацій; здійснювати інші функції відповідно до їх статуту.

8. Обґрунтовано положення щодо вибору критеріїв розмежування господарської та адміністративної судових юрисдикцій при вирішенні спорів за участю кооперативних організацій та органів державної влади або органів місцевого самоврядування, якими запропоновано визнати предмет спору та зміст спірних правовідносин, а не суб'єктний склад учасників спірних правовідносин.

9. За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Господарського та Цивільного кодексів України, а також законів України «Про кооперацію», «Про споживчу кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію».

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Коверзнев В.О. Господарсько-правове забезпечення кооперації в Україні: монографія / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. Чернігів: ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф», 2017. 384 с.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз

2. Коверзнев В.О. Етапи розвитку кооперативного законодавства України. *Журнал східноєвропейського права*. 2015. № 11. С. 43–50.

3. Коверзнев В.О. Сутність механізму правового регулювання кооперації в Україні. *Evropský politický a právní diskurz*. Svazek 2. 1 vydání. Vydavatel: Jižní Palmira, družstvo. 2015. С. 291–298.

4. Коверзнев В.О. Джерела кооперативного права України: поняття, види та загальна характеристика. *Evropský politický a právní diskurz*. Svazek 2. 2 vydání. Vydavatel: Jižní Palmira, družstvo. 2015. С. 239–245.

5. Коверзнев В.О. Характеристика господарської правосуб'єктності кооперативних організацій. *Журнал Східноєвропейського права*. 2015. № 15. С. 82–90.

6. Коверзнев В. Правова природа і склад внутрішньокооперативних відносин. *National law journal: theory and practice. Scientific and practical publication in law*. 2016. № 5 (21). С. 106–109.

7. Коверзнев В. Питання державно-кооперативного партнерства. *Visegrad journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 2. С. 58–61.

Статті в інших наукових фахових виданнях

8. Коверзнев В., Переверзев О. Перспективи розвитку кооперативного законодавства в контексті європейського досвіду. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. 2012. № 4. С. 96–101. (Особистий внесок: обґрунтовано доцільність закріплення на конституційному рівні кооперативної власності як окремого виду власності в Україні).

9. Коверзнев В.О., Переверзев О.М. Правові питання розвитку кооперації в Україні. *Право та управління*. 2012. № 3. С. 190–202. URL: http://nbuv.gov.ua/ejournals/prtup/2001_3/zmist.html. (Особистий внесок: обґрунтовано, що для нормального розвитку виробничої кооперації необхідно запровадження податкових пільг і здійснення пільгового кредитування).

10. Коверзнев В.О. Дихотомія права як критерій визначення юрисдикції адміністративного суду. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 24–28.

11. Коверзнев В.О. Загальнотеоретичні аспекти кооперації та кооперативного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3 (6). С. 76–90.

12. Коверзнев В.О. Господарсько-правова природа кооперативних організацій. *Слово Національної школи суддів України*. 2015. № 1 (10). С. 93–102.

13. Коверзнев В.О. Правова класифікація кооперативних організацій в Україні. *Інформація і право*. 2015. № 1 (13). С. 127–133.

14. Коверзнев В.О. Принципи кооперативного права *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 128–134.

15. Коверзнев В.О. Правова основа діяльності, структура й завдання Міжнародного кооперативного альянсу. *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 67–72.

16. Коверзнев В. Філософські аспекти формування норм кооперативного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 37–42.

17. Коверзнев В.О. Напрями державної підтримки кооперативної форми господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. Вип. 3, т. 1. С. 92–95.

18. Коверзнев В.О. Порядок створення кооперативних організацій в Україні: порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 67–71.

19. Коверзнев В.О. Порівняльний аналіз членства в кооперативних організаціях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2016. Вип. № 39, т. 1. С. 85–88.

20. Коверзнев В.О. Порівняльний аналіз системи органів управління кооперативних організацій та їх компетенції. *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 2 (15). С. 85–96.

21. Коверзнев В.О. Структура і правовий режим майнових фондів кооперативних організацій. *Інформація і право*. 2016. № 3 (18). С. 73–81.

22. Коверзнев В.О. Кооперативні організації в системі господарсько-виробничих відносин. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2016. № 3. С. 23–27.

23. Коверзнев В.О. Особливості організаційно-господарських відносин у кооперативних організаціях. *Право і суспільство*. 2016. № 5, ч. 2. С. 66–72.

Матеріали наукових конференцій

24. Коверзнев В.О. Сутність приватних і публічних правовідносин та принципи їх розмежування. *Публічне і приватне право: проблеми методології, теорії та практики*: тези наук. доп. Міжнар. юрид. наук.-практ. Інтернет-конф. (Київ, 14 травня 2013 р.). Київ, 2013. С. 27–31. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=508%3A270413-13&catid=66%3A1-0513&Itemid=82&lang=ru.

25. Коверзнев В.О. Статус «нетипових» суб'єктів господарювання в чинному законодавстві України. *Економіко-правові виклики 2014 року*: зб. тез доп. III Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 6 грудня 2013 р.). Львів: Нац. акад. наук. розвитку, 2014. С. 92–96.

26. Коверзнев В.О. До питання уніфікації кооперативного законодавства України. *Сборник научных трудов SWorld*. Иваново: МАРКОВА А.Д., 2014. Вып. 4 (37), т. 22. С. 68–73.

27. Коверзнев В.О. Методологічні та теоретичні засади формування кооперативного права України. *Теоретико-прикладні засади правової науки: сучасний вимір*: матеріали наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25 грудня 2014). Запоріжжя: Вид. ФОП Зеленкевич Л. П., 2014. С. 55–57.

28. Коверзнев В.О. Теоретико-правові засади діяльності кооперативних організацій в Україні. *Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers*: in 2 parts. (Кошице, 30 березня–2 квітня 2015). Chernihiv: CNUT, 2015. Part 2. С. 269–272.

29. Коверзнев В.О. Динаміка норм кооперативного права: філософсько-правовий погляд. *Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers*: in 2 parts. (Кошице, 19–23 квітня 2016). Chernihiv: CNUT, 2016. Part 2. С. 310–313.

30. Коверзнев В.О. Питання державної підтримки кооперативної форми господарювання. *Розвиток кооперативного руху в Україні*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24–25 травня 2016 р.). Київ: ЦП «Компринт», 2016. С. 27–30.

31. Коверзнев В.О. Актуальна проблема легалізації кооперативних організацій. *Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21–22 жовтня 2016 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. С. 44–46.

32. Коверзнев В.О. Саморегулівні функції кооперативних організацій. *Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova și Ucraina in contextul proceselor de eurointegrare*: conferință internațională științifico-practică. (Chișinău, 4–5 noiembrie 2016). Chișinău: Iulian, 2016. С. 139–141.

33. Коверзнев В.О. Кооперація як форма економічної співпраці: господарсько-правовий аспект. *Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers*: in 2 parts. (Кошице, 3-8 квітня 2017). Chernihiv: CNUT, 2017. Part 2. С. 13–15.

Інші видання

34. Коверзнев В.О. Розмежування юрисдикції адміністративних і господарських судів: проблеми теорії та практики. *Форум права*. 2013. № 2. С. 223–229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.

35. Корпоративне право: навч. посіб. / О.В. Гарагонич, С.М. Грудницька, Е.Е. Бекірова, Ю.М. Бисага, В.О. Коверзнев [та ін.]; за заг. ред. О.В. Гарагонича, С.М. Грудницької. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 344 с. (*Особистий внесок здобувача: підготовлено підрозділ 2.7 «Виробничі кооперативи» та підрозділ 2.8 «Інші види кооперативних підприємств»*).

АНОТАЦІЯ

Коверзнев В.О. Господарсько-правове забезпечення кооперації в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарське процесуальне право. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Київ, 2017.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню цілісної концепції становлення та розвитку кооперативного права як підгалузі господарського права України, розробці теоретичних положень і висновків щодо удосконалення правового регулювання кооперації з урахуванням сучасних умов розвитку економіки.

У роботі досліджено загальнотеоретичні аспекти кооперації як економіко-правової категорії та виділено особливості правового регулювання кооперативних відносин у межах кооперативного права як підгалузі господарського права. Узагальнено джерела кооперативного права та обґрунтовано підходи до гармонізації окремих норм кооперативного законодавства. Проаналізовано розвиток кооперативного законодавства України та виявлено ключові історичні періоди формування системи правового регулювання кооперативних відносин. Досліджено зміст механізму правового регулювання кооперації в Україні та виявлено специфіку застосування норм кооперативного права. З'ясовано філософсько-правове підґрунтя та аксіологічні засади формування методології кооперативного права. Розкрито засади діяльності кооперативних організацій різних типів та виділено їх специфічні правові ознаки. Висвітлено правовий статус кооперативних організацій з урахуванням критерію дихотомії права. Розкрито господарсько-правову сутність кооперативних принципів і кооперативних цінностей, на яких базується діяльність кооперативних організацій України. Здійснено на методологічних засадах дослідження господарської правосуб'єктності кооперативних організацій з виявленням особливостей

змістовного та структурного характеру. Розглянуто порядок створення та припинення кооперативних організацій, види членства та способи набуття і припинення членства в кооперативних організаціях, систему органів управління кооперативними організаціями та їх компетенцію. Розглянуто порядок створення і використання майнових фондів кооперативних організацій, а також виявлено особливості їх правових режимів. Виявлено недоліки застосування правових норм, що регулюють господарську діяльність кооперативних організацій, та запропоновано можливі шляхи їх вирішення. Запропоновано критерії розмежування юрисдикцій при вирішенні господарськими та адміністративними судами спорів за участю кооперативних організацій. Запропоновано пріоритетні напрями удосконалення чинного кооперативного законодавства України на базі Господарського кодексу України.

Ключові слова: кооперативне право, кооперативна організація, кооперативні відносини, кооперативні принципи, кооперативні цінності, управління кооперативними організаціями, господарська правосуб'єктність кооперативних організацій, правовий режим майнових фондів.

АННОТАЦІЯ

Коверзнев В.А. Хозяйственно-правовое обеспечение кооперации в Украине. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственное процессуальное право. – Институт экономико-правовых исследований НАН Украины, Киев, 2017.

Диссертация посвящена обоснованию целостной концепции становления и развития кооперативного права как подотрасли хозяйственного права Украины, разработке теоретических положений и выводов относительно усовершенствования правового регулирования кооперации с учетом современных условий развития экономики.

В первом разделе рассмотрены общетеоретические аспекты кооперации как экономико-правовой категории, приводится институциональная характеристика кооперативного права и генезис кооперативного законодательства Украины, предоставлена общая характеристика источников правового регулирования кооперации, исследован механизм правового регулирования кооперации и освещается философско-аксиологическая основа формирования норм кооперативного права.

В частности, рассмотрена история становления кооперации в Украине и выявлены присущие на каждом этапе особенности развития кооперативного законодательства. Предложено рассматривать кооперацию как систему кооперативных организаций, созданных с целью удовлетворения социальных, экономических и культурных потребностей ее членов, и как форму экономического сотрудничества хозяйственных организаций, не относящихся

к кооперативным, с другими участниками отношений в сфере хозяйствования для достижения определенной экономической цели. Обосновывается, что кооперативное право является подотраслью хозяйственного права, внешней формой выражения которого является кооперативное законодательство. Доказывается наличие функциональных межотраслевых связей с другими отраслями законодательства и права, имеющими вспомогательный (дополняющий) характер, оказывая влияние на производные отношения, вытекающие из осуществления кооперативными организациями хозяйственной деятельности. Рассматривая источники кооперативного права, предложено отнести судебные решения к вспомогательным источникам, призванным восполнять пробелы кооперативного законодательства.

Во втором разделе диссертации исследована правовая природа кооперативных организаций как субъектов хозяйствования и осуществлена их научная классификация, предоставлена характеристика кооперативным организациям с учетом критерия дихотомии права, рассмотрены кооперативные принципы и ценности.

Выделены основные признаки кооперативных организаций: 1) хозяйственный; 2) социальный; 3) корпоративный; 4) уставной; 5) членский; 6) имущественный; 7) системный; 8) структурный. В зависимости от организационной формы деятельности предложено кооперативные организации классифицировать на: классические кооперативы; организации кооперативного типа; объединения кооперативов; объединения организаций кооперативного типа. Отмечается, что в свете разработанных современной наукой критериев деления права на публичное и частное, предложено признать правовой статус кооперативных организаций смешанным. Кроме того, приводятся положения, посвященные характеристике кооперативных принципов и ценностей.

В третьем разделе диссертации представлена общая характеристика и методология исследования хозяйственной правосубъектности кооперативных организаций, рассмотрен порядок создания и специфика прекращения кооперативных организаций, освещены некоторые вопросы правового регулирования членства, системы органов управления и их компетенции, а также правового режима имущества кооперативных организаций.

Предложено нормативно закрепить положение об ограничении права управления кооператива нанимать исполнительного директора для оперативного управления деятельностью кооператива, что будет способствовать упрощению системы исполнительных органов кооператива и устранять конкуренцию между ними. Аргументирован научный подход о распространении на кооперативную собственность правового режима публичной собственности, что обусловлено особым правовым режимом имущества (неделимого (резервного) фонда) кооперативной организации и спецификой осуществления управления таким имуществом.

В четвертом разделе диссертации раскрыты особенности участия кооперативных организаций в системе хозяйственных правоотношений,

казуистичность правового регулирования хозяйственной деятельности кооперативных организаций, перспективы совершенствования кооперативного законодательства, а также определены критерии разграничения юрисдикций при решении хозяйственными и административными судами споров с участием кооперативных организаций.

Обосновано предложение о выделении группы внутрикооперативных информационно-координационных отношений, возникающих между членами кооператива и органами управления и контроля кооперативной организации, в рамках которых реализуется совещательно-информативная и контрольно-распорядительная функции. Доказывается, что на современном этапе развития правового регулирования кооперации насущной является потребность в осуществлении систематизации кооперативного законодательства Украины с обоснованием предложения о приоритетности инкорпорации специальных законодательных актов в ХК Украины.

Ключевые слова: кооперативное право, кооперативная организация, кооперативные отношения, кооперативные принципы, кооперативные ценности, управление кооперативными организациями, хозяйственная правосубъектность кооперативных организаций, правовой режим имущественных фондов.

ANNOTATION

Koverznev V.O. Economic and legal support of cooperation in Ukraine. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for the grant of Doctor of Law degree in the specialty 12.00.04 – economic law; economic procedural law. – The Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2017.

The dissertation is devoted to the substantiation of the integral concept of the formation and development of cooperative law as a sub field of economic law of Ukraine, the development of theoretical positions and conclusions on improving the legal regulation of cooperation taking into account the current conditions of economic development.

In this work the general theoretical aspects of cooperation as an economic-legal category are investigated and the peculiarities of legal regulation of cooperative relations within the limits of cooperative law as a sub-branch of economic law are singled out. The sources of cooperative law are generalized and approaches to the harmonization of certain norms of cooperative legislation are substantiated. The article analyses the development of cooperative legislation of Ukraine and reveals the key historical periods of the formation of a system of legal regulation of cooperative relations. The content of the mechanism of legal regulation of cooperation in Ukraine is explored and the specifics of the application of norms of cooperative law are revealed. The philosophical and legal grounds and axiological principles of the formation of the methodology of cooperative law are revealed. The principles of activity of cooperative organizations of different types are revealed and

their specific legal features are highlighted. The legal status of cooperative organizations is considered, taking into account the criterion of the dichotomy of law. The economic and legal essence of cooperative principles and cooperative values on which the activity of cooperative organizations of Ukraine is based is disclosed. It is carried out on the methodological basis of the study of economic legal personality of cooperative organizations with the identification of peculiarities of a substantive and structural nature. The procedure of creation and termination of cooperative organizations, types of membership and ways of acquiring and termination of membership in cooperative organizations, the system of governing bodies of cooperative organizations and their competence are considered. The order of creation and use of property funds of cooperative organizations is considered, as well as features of their legal regimes are revealed. The shortcomings of the application of legal norms regulating the economic activity of cooperative organizations are revealed, and possible ways of their solution are proposed. The criteria of delineation of jurisdictions at the decision of economic and administrative courts of disputes with the participation of cooperative organizations are offered. The priority directions of improvement of the current cooperative legislation of Ukraine on the basis of the Commercial Code of Ukraine are proposed.

Key words: cooperative law, cooperative organization, cooperative relations, cooperative principles, cooperative values, management of cooperative organizations, economic legal personality of cooperative organizations, legal regime of property funds.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 120. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 1,9.
Підписано до друку 07.05.2018. Замовлення 483.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net